

Tolmačenje kot delo sodnega tolmača

Uvod

Kako naj sodni tolmač tolmači vestno, strokovno in pošteno? Katera pravila naj spoštuje pri tolmačenju? Odgovore sem iskala skozi svoj strokovni razvoj, vzporedno z razvojem domačega pravnega okvirja. Izkušvena primerjava med tolmačenjem za mednarodna in slovenska sodišča mi je omogočila zanimiv vpogled.

Po poklicu sem konferenčna tolmačka in prevajalka z univerzitetno diplomo iz jezikoslovja. Leta 1993 sem zaprisegla kot sodni tolmač za angleški jezik in 22 let pozneje še za hrvaški jezik. Vzporedno sem kot dvojezična govorka slovenščine in hrvaščine predvsem simultano tolmačila za institucije EU kot akreditirana konferenčna tolmačka za angleščino, srbsščino, bosanščino, črnogorščino in italijanščino. Tolmaško stroko pa sem spoznavala tudi kot članica slovenskega in mednarodnega združenja konferenčnih tolmačev (ZKTS in AIIC).

Tolmačenje in prevajanje sta dva poklica. Izraz sodni tolmač označuje sodnega prevajalca, ki prevaja pisno, in sodnega tolmača, ki tolmači oziroma prevaja ustno. Po poklicu so sodni tolmači običajno prevajalci ali pravniki in le redki so konferenčni tolmači. Položaj in status sodnih tolmačev ureja predvsem nedavno prenovljen zakon, ki mu bodo sledile spremembe izvedbenih aktov.

Razlikovanje med prevajanjem in tolmačenjem v ZDA in EU

V ZDA izraz sodni tolmač (*court interpreter*) označuje osebo, ki ne prevaja, ampak tolmači – kot je na primer razloženo na spletišču [Superior Court of California](#):

»Sodni tolmač:

- mora slišati, kar govorite v svojem maternem jeziku [...];
- vam mora pomagati komunicirati z ljudmi v sodni dvorani, vključno z vašim odvetnikom, zaposlenimi na sodišču in sodnikom;
- mora pretolmačiti vse, kar poveste, v angleščino;
- mora pretolmačiti vse, kar povedo drugi v sodni dvorani, v vaš materni jezik;
- mora pretolmačiti vse in pri tem ne sme ničesar dodati, izpustiti ali spremeniti;
- zavezujejo ga pravila zaupnosti in nikomur ne bo ponovil, kar boste osebno zaupali svojemu odvetniku;
- ne sme vam dajati pravnih nasvetov;
- ne sme z vami govoriti o zadevi;
- ne sme vam razlagati pomena besed;
- ne sme odgovarjati na vprašanja, kaj se bo dogajalo v sodni dvorani;
- ne sme zasebno govoriti z vami, člani vaše družine ali prijatelji.«

V EU je ureditev bolj raznolika. Evropski portal e-pravosodje povzema, da so:

»sodni prevajalci/tolmači [...] pooblaščen za prevajanje uradnih listin in tolmačenje pred sodiščem [...], na policijskih postajah [...] ali pred upravnimi organi [...]. Uradni sodni prevajalci/tolmači [tj. "stalni sodni tolmači" v Sloveniji] so pooblaščen, da svoje prevode žigosajo z uradnim žigom [...]. Sodni prevajalci/tolmači morajo običajno imeti univerzitetno izobrazbo iz svojih delovnih jezikov ter obvladati različne veščine prevajanja in tolmačenja [...] Običajno je zapriseženi prevajalec usposobljen tudi za delo kot sodni tolmač. Različne države uporabljajo različna uradna poimenovanja za sodne prevajalce/tolmače.«

Pravna ureditev v Sloveniji – nedoslednosti in zmeda

Slovenski pravni red regulira oboje, tako prevajanje zapisa besed kot tolmačenje govora (laično »ustno prevajanje«) za potrebe sodišč in drugih državnih organov predvsem s pravnim institutom sodnega tolmačenja, opredeljenim v Zakonu o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (ZSICT). Nekateri primerljivi evropski pravni redi, npr. francoski, pa imajo dva pravna instituta: sodno prevajanje in sodno tolmačenje. Dejstvo, da ZSICT v sodno tolmačenje vključuje tako tolmačenje kot prevajanje, ki ju izvaja sodni tolmač, je vir velike terminološke zmede v samem zakonu, kar povzroča zmedo v praksi.

Pravilnik o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (PSICT) je izvedbeni akt, katerega namen je določiti način poslovanja sodnih tolmačev. Vsaj na podzakonski ravni bi lahko pravilnik pojmovno uvedel jasno, dosledno in nedvoumno razlikovanje med prevajanjem in tolmačenjem. Za to smo si poklicni tolmači in predavatelji konferenčnega tolmačenja zaman prizadevali v postopku usklajevanja vsebine pravilnika. Bržkone ta ne bo vseboval naslednjih predlaganih definicij vrst ali tehnik tolmačenja, ki jih lahko uporabi sodni tolmač:

- konsektivno tolmačenje – kadar najprej posluša govor v izhodiščnem jeziku in ga potem, ko govorec preneha govoriti, z zamikom pretolmači v ciljni jezik;
- tolmačenje z lista ali tolmačenje na pogled – kadar besedilo, napisano v izhodiščnem jeziku, med branjem sproti tolmači v ciljni jezik;
- simultano tolmačenje – kadar s pomočjo tehnične opreme iz tolmaške kabine govor v izhodiščnem jeziku sočasno tolmači v ciljni jezik;
- šepetano tolmačenje – kadar sedi ob poslušalcu in mu govor v izhodiščnem jeziku, sočasno šepetaje tolmači v ciljni jezik.

[Direktiva 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih](#) čaka na prenos v pravni red RS, natančneje v Zakon o kazenskem postopku (ZKP). V njem se sedaj namesto termina »tolmačenje« uporablja »ustno prevajanje« ali samo »prevajanje« (npr. »Prevaja sodni tolmač«). Predlagane spremembe ([ZKP-M](#)) bolj jasno postavljajo pravila glede uporabe jezika in tolmačenja, med drugim tudi glede kakovosti storitve tolmačenja in prevajanja.

Naš pravni sistem ne pozna vrst ali tehnik tolmačenja. Zato so pravne praznine pri ureditvi preizkusa sposobnosti tolmačenja, položaja sodnega tolmača med tolmačenjem, njegovih nalog, omejitev, delovnih pogojev, snemanja tolmačenja, pravice do odmora ali prekinitve tolmačenja, odnosov z udeleženci v postopku itd.

Preizkus znanja kandidatov za sodne za tolmače ostaja prenормiran glede poznavanja prava (pravosodja oziroma sodstva, sodnih postopkov, pravil o dokazovanju itd.) in podnormiran glede poznavanja jezika (govornih zmožnosti v slovenskem in tujem jeziku, tehnik tolmačenja, splošnih jezikovnih veščin).

Novi zakon določa ustanovitev strokovnega sveta, v katerem bo en član zastopal »sodno tolmačenje in prevode«. Malo verjetno je, da bo ta član obenem strokovnjak s področja tolmačenja. Če ne, kako bo lahko ustrezno zastopal tolmaške interese sodnih tolmačev? Kako bo lahko tak strokovni svet ali strokovno telo oblikovalo ustrezne smernice, kodekse, standarde ali priporočila za tolmačenje?

Praksa – nejasnosti in zagate kot njihova posledica

Po mojih izkušnjah večina pravnih strokovnjakov in celo sodnih tolmačev, ki izobražujejo bodoče sodne tolmače, ne razlikuje med prevajanjem in tolmačenjem, še manj med konsektivnim, simultanim in šepetanim tolmačenjem. Tovrstna izobraževanja praviloma ne vključujejo razvoja kognitivnih in motoričnih veščin, potrebnih za tolmačenje (poslušanje, razumevanje, zapisovanje, abstrahiranje sporočila, pomnjenje sporočila, izražanje sporočila v ciljnem jeziku). Člani komisije, ki ocenjujejo ustreznost kandidatov za sodne tolmače, le izjemoma poznajo načine in tehnike tolmačenja. Pri preizkusih znanja preverjajo le večino tolmačenja z lista: kandidat bere zapis v izhodiščnem jeziku in ga poskuša pretolmačiti v ciljni jezik, na kar po navadi ne odpade več kot 15 % ustnega dela preizkusa. Posledično se sodni tolmači čutijo slabo pripravljeni ali celo nesposobni za tolmačenje,

zato se temu delu izogibajo. Strah jih je situacij, ki jih ne poznajo, za katere se niso usposobili in v katerih ni jasnih pravil. Po drugi strani pa obstajajo veliko bolj jasna in tradicionalna procesna pravila za vse druge udeležence v postopku.

Uporabniki tolmaških storitev v sodstvu imajo različna pričakovanja in zahteve, včasih v nasprotju s pravili tolmaškega poklica. Tolmač je le vmesnik v komunikaciji, zato je tolmačenje v prvi osebi standard (npr. »Ne vem.« namesto »Priča je rekla, da ne ve.«). Nekateri sodniki zahtevajo tolmačenje v tretji osebi. Ali lahko sodni tolmač, ki je obenem tudi konferenčni tolmač in je zavezan k spoštovanju poklicne etike in standardov, na tej podlagi odkloni zahtevo sodnika?

Pri tolmačenju je, za razliko od prevajanja, hud časovni pritisk vedno prisoten. Zato se mora tolmač vnaprej temeljito pripraviti in pregledati sodni spis, da bo razumel pomen izrečenega, saj ga lahko zgreši, če tolmači dobesedno. Redki sodniki, odvetniki ali tožilci vedo, koliko jezikovnih in vsebinskih priprav je potrebnih, če hoče tolmač svoje delo opraviti dovolj hitro in korektno.

Tolmač tega ne zmore brez absolutne koncentracije med tolmačenjem. Raven stresa in napor, zlasti med simultanim tolmačenjem, je primerljiva z delom pilota ali kirurga. Vsaka motnja iz zunanjega okolja moti miselni proces. Med delom je treba tolmača zaščititi pred zunanjimi vplivi, motnjami in vmešavanjem oziroma mu omogočiti dobre delovne pogoje in jih standardizirati.

A v slovenskih sodnih dvoranah se (po mojih izkušnjah prepogosto) dogaja, da odvetniki zlorablajo tolmača v lastne strateške namene, tako da kritizirajo kakovost korektnega tolmačenja, zato da bi zmedli pričo, podaljšali zasliševanje, pokazali, da tuji jezik obvladajo (bolje od sodnega tolmača), zavlačevali ... včasih celo, ker se radi zabavajo na tuj račun. S tem tolmačenje otežujejo ali celo onemogočajo. Kako naj se sodni tolmač odzove na take zlorabe? Po katerem pravilu, standardu ali kodeksu naj se ravna? Sodnika lahko zaprosi, da ga zaščiti, ker ga je imenovalo sodišče in je torej del sodišča? Ali naj ga sodišče zaščiti tudi, če ga je najela ena od strank v postopku in mu nasprotna stranka nagaja?

Včasih udeleženci v postopkih govorijo prepotiho, nerazločno, prehitro ali so težko razumljivi zaradi materialnih okoliščin. Če komunikacija poteka prek telekonference ali Skypa, ni nobenih tehničnih pravil za tolmačenje. Čigava slika naj se predvaja prejemniku sporočila oz. poslušalcu – slika govorca ali slika tolmača? Ali ima tolmač pravico zahtevati odmor po določenem času neprekinjenega dela? Če ja, kdaj in koliko?

Zakaj ne bi na obravnavah uporabili tehnike simultane tolmačenja, kar bi lahko prepolovilo trajanje obravnav, na katerih se tolmači konsektivno? Res je, da je za to potrebna tolmaška kabina, a z dobro organizacijo bi se začetna naložba kmalu obrestovala. Zakaj ne bi vedno, kadar je to mogoče, izvajali šepetanega tolmačenja, ki tako kot simultano tolmačenje skrajšuje postopke?

Med neko obravnavo mi je sodnik razložil, kaj želi izvedeti od priče, oziroma od mene zahteval, naj formuliram vprašanje namesto njega. Zavedajoč se svoje odgovornosti in omejitev pristojnosti sem mu odgovorila: »Kar vi vprašajte pričo, jaz pa bom vaše vprašanje pretolmačila v tuji jezik.« Imela sem srečo, da sodnik tega ni razumel kot nespoštljivost do sodišča ali njegove vloge. Lažje bi se znašla, če bi vedela, da so tovrstni primeri urejeni z nekim pravnim aktom.

Sklep

Tolmačenje, ki ga izvajajo sodni tolmači, je v Sloveniji pomanjkljivo urejeno na vseh ravneh kljub zadnjim poskusom pri spremembah zakonodaje. Natančnejša ureditev tega segmenta se načrtuje na ravni smernic, ki so hierarhično pod zakonom ali pravilnikom. Ali bodo smernice dovolj zavezujoče za sodne in druge organe kot naročnike storitev tolmačenja? Ali bodo dovolj upoštevane pri oblikovanju pravil, ki naj olajšajo delo in učinkovitost sodišč, tožilstva, policije, azilnih domov in ne nazadnje sodnih tolmačev?

Literatura

Zakon o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 22/18)

Zakon o kazenskem postopku (Uradni list RS, št. 32/12)

Pravilnik o sodnih tolmačih (Uradni list RS, št. 88/10, 1/12, 35/13, 50/15 in 22/18 – ZSICT)